

Litteraturoversikt för modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken

Bakgrund

Skolinspektionen har i regleringsbrevet avseende budgetåret 2011 fått i uppdrag att granska hur huvudmännen informerar om rätten till samt fullgör sin skyldighet att erbjuda modersmålsundervisning i minoritetsspråken samt granska tvåspråkig undervisning som bedrivs på minoritetsspråk.

Sverige ratificerade år 2000 den europeiska konventionen om skydd för nationella minoriteter och också den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. Det innebär bland annat att Sverige har förbundit sig att erbjuda undervisning antingen i eller på minoritetsspråk. I granskningar av svensk minoritetspolitik har Europarådet pekat på behovet av förbättringar på en rad områden varav ett är att främja bevarandet av de nationella minoritetsspråken.¹

En viktig del av minoritetspolitiken är således att ge stöd till minoritetsspråken så att de hålls levande. Språket ses inte bara som ett betydelsefullt medel för utbyte av information utan även som en del i identitetsskapandet. Forskning visar också att möjligheten till ett starkt utvecklat modersmål är en av de viktigaste bakgrundsfaktorerna för skolframgång hos flerspråkiga elever.²

De språk som erkänts som nationella minoritetsspråk i Sverige är samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch. Tre av dessa språk, nämligen samiska, finska och meänkieli, har starka geografiska tillhörigheter varför dessa språk omfattas av särskilda regionala åtgärder.³ Romani chib och jiddisch räknas som territoriellt obundna. Romani chib och samiska innefattar ett antal olika varieteter.

Samhället har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken.⁴ Den som tillhör en nationell minoritet har rätt att lära sig sitt minoritetsspråk.⁵ I lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk finns bestämmelser som syftar till att främja och skydda minoritetsspråken samt främja de nationella minoriteternas möjlighet att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. I

¹ Språkrådet 2011; Hyltenstam och Milani 2004

² Axelsson m.fl. 2002

³ Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

⁴ 7 § språklagen (2009:600)

⁵ Europarådet 1995, 14 § språklagen

lagstiftningen lyfts det fram att barnens utveckling av en kulturell identitet och användning av minoritetsspråk särskilt ska främjas.⁶

Modersmålsundervisningen ska enligt kursplanen bidra till att eleverna tillägnar sig kunskaper om modersmålets uppbyggnad och blir medvetna om dess betydelse för det egna lärandet i olika skolämnen. Undervisningen i modersmålet ska även ge eleverna förutsättningar att utveckla sin kulturella identitet och bli flerspråkiga.⁷

Huvudmannen är skyldig att anordna modersmålsundervisning i minoritetsspråken för de elever som önskar det.⁸ Modersmålsundervisning ska erbjudas i nationellt minoritetsspråk, om det finns en lämplig lärare, under hela skoltiden och även om det inte används av eleverna som dagligt umgängesspråk. Modersmålsundervisning begränsas i regel till minst fem elever, men för de nationella minoritetsspråken finns ingen sådan regel.⁹ ¹⁰ Om det behövs ska elever även få studiehandledning på sitt modersmål som en särskild stödinsats. Beslut om studiehandledning på modersmålet fattas av rektor.¹¹

Undervisningen i modersmålet får inte omfatta mer än ett språk per elev. Dock kan en romsk elev från utlandet erbjudas modersmålsundervisning i två språk om det finns särskilda skäl. Detta innebär att romer som invandrat till Sverige från ett annat land kan vara berättigade att läsa modersmål i det tidigare landets språk parallellt med romani. Undervisningen i modersmålet får anordnas som språkval, som elevens val, inom ramen för skolans val eller utanför timplanebunden tid.¹² Vid modersmålsundervisning i samiska ska Skolverkets kursplan i samiska användas.¹³

En kommun får anordna tvåspråkig undervisning i årskurserna 1–6 för elever som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk. För elever med finska som umgängesspråk får tvåspråkig undervisning även anordnas i årskurserna 7–9.¹⁴ Barn till samer får fullgöra sin skolplikt i sameskola i stället för årskurs 1–6 i grundskolan.¹⁵ Den tvåspråkiga undervisningen ska anordnas så att högst hälften av den sammanlagda undervisningstiden sker på umgängesspråket. Undervisningen ska då planeras så att undervisningen på svenska successivt ökar under utbildningstiden.¹⁶

⁶ 4 § Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk

⁷ SKOLFS (2010:37) s. 29f

⁸ 5 kap. 7 § skolförordningen (motsvarande lydelse finns i 4 kap. 16 § gymnasieförordningen), se även 2 kap.

8 § skollagen SFS 2010:800

⁹ 10 kap. 7 § skollagen (för motsvarande lydelse för grundsärskolan 11 kap. 10 §, specialskolan 12 kap. 7 §, sameskolan 13 kap. 7 §, gymnasieskolan 15 kap. 19 §, gymnasiesärskolan 18 kap. 14 § skollagen); 5 kap. 10 § skolförordningen, 4 kap. 18 och 19 § gymnasieförordningen.

¹⁰ För modersmålsundervisning i andra modersmål ska språket vara ett dagligt umgängesspråk i hemmet och kan begränsas till sju år om inte särskilda skäl föreligger.

¹¹ 5 kap. 8 och 9 §§ skolförordningen samt 9 kap. 9 § gymnasieförordningen

¹² 5 kap. 9 § skolförordningen. Motsvarande lydelse för i vilken form modersmålsundervisningen får anordnas i finns i 4 kap. 17 § gymnasieförordningen.

¹³ 5 kap. 13 § skolförordningen.

¹⁴ 9 kap. 12 § skolförordningen.

¹⁵ 7 kap. 7 § skollagen

¹⁶ 9 kap. 13 § skolförordningen, se även 7 kap. 7 § skollagen SFS 2010:800 och Minoritetsspråkskonventionen 1992, artikel 8.

Huvudmän som anordnar tvåspråkig undervisning ska enligt skolförordningen anmäla detta till Skolinspektionen.¹⁷ Enligt förordning om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan får en huvudman anordna delar av undervisningen i årskurs 7-9 på umgängesspråket (tvåspråkig undervisning) för elever som har ett annat språk än svenska som dagligt umgängesspråk. För denna verksamhet gäller samma regleringar som för övrig tvåspråkig verksamhet.¹⁸

Rektor ansvarar för att integrera ämnesövergripande kunskapsområden. Rektor har också ansvar för att undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet. Härtill ska läraren organisera och genomföra arbetet så att eleven får möjlighet att arbeta ämnesövergripande.¹⁹ Det är rektors ansvar att personalen får den kompetensutveckling som behövs för att de ska kunna utföra sina uppgifter på ett professionellt sätt. Det är också rektorns ansvar att skolpersonalen får kännedom om de internationella överenskommelser som Sverige har förbundit sig att beakta i utbildningen.²⁰

Kunskapsläget

Skolinspektionens erfarenheter

I den regelbundna tillsynen under 2009 fanns behov av åtgärder i 46 procent av grundskolorna gällande elevers tillgång till språkval, elevens val och modersmålsundervisning. Detta gäller alltså inte specifikt modersmålsundervisning eller modersmålsundervisning för de nationella minoritetsspråken, dock finns de representerade i kategorin.²¹ Rätten till modersmålsundervisning (alltså inte bara i minoritetsspråken) samt modersmålsstöd i förskolan är en av de vanligaste bristerna vid den regelbundna tillsynen.²²

Gällande anmälningsärenden finns endast ett fåtal ärenden kopplade till någon av minoritetsgrupperna. Dock kan det vara svårt att identifiera beslut som rör minoritetsfrågor då det inte är tillåtet för myndigheten att registrera elevers etniska bakgrund.

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning av språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska framgår att modersmålsundervisningen ofta lever ett eget liv och sällan har någon samverkan med övrig undervisning. Vidare framkommer att personalen ofta är positivt inställd till att barnen ska utveckla en fungerande flerspråkighet och inser modersmålets betydelse för barnens språk- och kunskapsutveckling. Dock ser skolan ofta utvecklingen av ett välfungerande

¹⁷ 9 kap. 12 § skolförordningen

¹⁸ Förordning om dels fortsatt giltighet av förordningen (2003:306) om försöksverksamhet med tvåspråkig undervisning i grundskolan, dels ändring i samma förordning (SFS 2011:421)

¹⁹ SKOLFS 2010:37 s. 8 och 11

²⁰ SKOLFS 2010:37 s.11 samt SKOLFS 2006:23 s. 17

²¹ Skolinspektionen 2010a

²² Skolinspektionen 2010b

modersmål som föräldrarnas eller modersmållärares ansvar. Resultat i modersmålsämnet följs sällan upp och elevens kunskapsutveckling i modersmålet tas inte heller upp i utvecklingssamtal eller individuella utvecklingsplaner. Skolinspektionen anser att skolorna behöver utveckla en samverkan mellan modersmållärare och övriga lärare för att ge modersmålet ett samband med övrig undervisning och bli en likvärdig del i elevers totala undervisning.²³

Skolinspektionen genomför under 2011 en riktad tillsyn av särskild rätt till plats i förskoleverksamhet för vissa minoritetsgrupper enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Lagstiftningen gäller finska, meänkieli och samiska och dess talares utökade rättigheter inom de särskilda geografiska förvaltningsområdena. Bland annat ska kommunerna inom förvaltningsområdena informera om och erbjuda vårdnadshavare som begär det plats i förskoleverksamhet där hela eller delar av verksamheten bedrivs på något av språken. Förvaltningsmyndigheterna ska vidare verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i minoritetsspråken där det behövs i enskildas kontakter med myndigheten. Enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk har tillsynsmyndigheter skyldighet att bistå andra förvaltningsmyndigheter vid tillämpning av lagen. Frågeställningar i den riktade tillsynen gäller bland annat om kommunerna har inventerat vilket behov av förskoleplats som föreligger för de angivna minoritetsspråken och huruvida kommunen erbjuder förskoleplats på de angivna språken utifrån detta behov.²⁴

Skolinspektionen planerar även granska Sameskolan i en riktad tillsyn under 2011-2012. Frågeställningarna här gäller huruvida sameskolan och den integrerade samiska undervisningen uppfyller författningarnas krav avseende måluppfyllelse och resultat, pedagogisk ledning och utveckling av verksamheten, lärandemiljön och enskilda elevers rätt. I tillsynen ska Skolinspektionen även granska den integrerade samiska undervisningen.

Resultat från utredningar och utvärderingar

Att läsa minoritetsspråk som modersmål

Den vanligaste undervisningen i minoritetsspråk är som modersmål.²⁵ Drygt 19 procent av eleverna beräknas vara berättigade till modersmålsundervisning men allt färre deltar.²⁶ Modersmål har låg status i skolorna.²⁷ Av alla elever som beräknades vara berättigade att läsa modersmål 2010 deltog 53 procent, en siffra som har minskat sedan 1980-talet.²⁸ De olika minoritetsgrupperna skiljer sig åt med avseende på vilka som läser modersmål och förutsättningarna ter sig olika.²⁹

²³ Skolinspektionen 2010c

²⁴ Skolinspektionen 2010d

²⁵ Skolverket 2005

²⁶ Tema modersmål 2011

²⁷ Skolverket 2002

²⁸ Skolverket 2010a

²⁹ För mer utförlig beskrivning av de nationella minoriteterna och deras språk, se Hyltenstam 1999

Finska är det största av de fem nationella minoritetsspråken, ca 3000 elever deltar i modersmålsundervisningen varje år. Det är ett territoriellt bundet språk och talas främst i Tornedalen men också i Mälardalen. Läsåret 2006/07 deltog knappt 50 procent av de berättigade eleverna i modersmålsundervisning i finska, vilket är en lägre andel än för andra modersmål.³⁰

Meänkieli är ett av de territoriellt bundna nationella minoritetsspråken och talas främst i förvaltningskommunerna i Tornedalen. Antalet elever som deltar i modersmålsundervisningen i meänkieli var 147 under läsåret 2009/10, vilket motsvarar cirka femton procent av de som är berättigade till modersmålsundervisning.³¹ Enligt Språkrådet är de flesta potentiellt meänkielitalande barn idag helt svensktalande.³²

Även samiska är ett territoriellt bundet språk. Det talas i flera olika varieteter i norra och nordvästra Sverige men även i Stockholm. Det är i de norra länen som förvaltningsområdena återfinns. Omkring 400 elever per år deltar i undervisningen i samiska som modersmål.³³

Förutsättningarna för att läsa finska, samiska och meänkieli är relativt goda i förvaltningskommunerna, framför allt i norra Sverige. Dock finns i detta område motsättningar mellan språken. Bland lärare finns bl.a. attityder att meänkieli inte är ett riktigt språk.³⁴ I Karesuando förekommer fem språk i skolan: svenska, finska, meänkieli, samiska och norska. Här har man närmast språken till varandra genom ett gemensamt intresse för bygden, historien och naturen och startat ett samarbete med bygdens äldre som har en gedigen muntlig kunskap om språk, tradition, läkeväxter m.m.

I förvaltningsområdena i norra Sverige är det övervägande pojkar som läser de territoriella språken finska, samiska och meänkieli som modersmål. För pojkarna är modersmålet här förknippat med jakt, fiske och rennäring. Flickor anpassar sig mer till majoritetssamhällets syn, att språket har låg status. Mycket av undervisningsmaterialet har traditionellt rört sig kring sagor, ramsor och sånger på modersmålet och för att pojkarna som läser modersmål ska fortsätta har man koncentrerat undervisningen till områden som motorer, jakt och fiske.³⁵

Det beräknas finnas mellan 2 000 och 3 000 personer i Sverige idag som talar jiddisch, varav de flesta tillhör den äldre generationen. Jiddisch är i stor utsträckning ett talat språk och få har skolning i den skrivna formen.³⁶ Modersmålsundervisning i jiddisch förekommer i mycket liten utsträckning. I utredningar från Skolverket har rapporterats från inga elever alls till nio i Göteborg och ett fåtal i Stockholm.³⁷ Företrädare för det judiska samhället menar att judar i regel är flerspråkiga vare sig de har svenskt eller

³⁰ Skolverket 2010c

³¹ Mats Wennerholm, personlig kommunikation

³² Språkrådet 2011

³³ Skolverket 2010c

³⁴ Skolverket 2001, Skolverket 2003

³⁵ Skolverket 2003, Skolverket 2005

³⁶ Sznajderman-Rytz 2007, Skolverket 2005

³⁷ Skolverket 2001, Skolverket 2003, Skolverket 2005, Skolverket 2010c

utländskt ursprung. Ofta finns förutom svenskan ett släkt- eller familjespråk och det religiösa språket hebreiska.³⁸ På den judiska Hillelskolan kan elever i de lägre åren välja jiddisch som tillval.³⁹

Enligt Språkrådet är modersmålsituationen mest problematisk för romska elever. Det råder brist på såväl modersmåls lärare som läromedel i romska.⁴⁰ Antalet elever som deltar i modersmålsundervisningen i romani chib är ca 400 per år.⁴¹ Enligt Skolverkets utredning 2001 är det få romska elever av de som beräknas vara berättigade som deltar i modersmålsundervisningen. Siffrorna på hur många elever som är berättigade till modersmålsundervisning i romani är dock mycket osäkra.

Många romer uttrycker en oro för negativa attityder och fördomar och uppger sin nationella bakgrund i stället för den romska. Enligt en enkätundersökning från ombudsmannen mot etnisk diskriminering uppger mindre än 50 procent av de tillfrågade romerna sin romska bakgrund i skolan.⁴² När det blir aktuellt med modersmålsundervisning tenderar föräldrar att välja ursprungslandets majoritetsspråk framför romani och huvudmännen verkar ha liten kunskap om romska elevers berättigande till undervisning i två modersmål.⁴³ Enligt Skolverkets statistik, som baseras på kommunernas beräkningar, hade år 2006 knappt 1 300 elever rätt till modersmålsundervisning i romani. Av dessa deltog ca 26 procent. Dock visar resultaten i en fallstudie som Skolverket gjort att siffrorna gällande antalet elever berättigade till modersmålsundervisning i romani troligtvis är väsentligt högre.⁴⁴ En annan orsak till de osäkra siffrorna kan vara att varieteterna (dialekterna) i språket är många och att vissa varieteter inte kommer med i statistiken, bland annat svensk och finsk romani.⁴⁵

Det finns dessutom motsättningar mellan olika romska grupper samt mellan romer och icke-romer från samma geografiska område, vilket kan bidra till att vissa lärare eller varieteter anses vara "fel".⁴⁶ Många föräldrar uppges välja bort romani för att i stället satsa på svenska.⁴⁷ Skolverket kopplar även det låga deltagandet i modersmålsundervisning till diskriminering av romer och menar att först när de känner sig trygga kan de i större utsträckning öppet identifiera sig som romer och delta i modersmålsundervisning.⁴⁸

Skolverkets lägesbedömning 2010 redovisar att elever med flerspråkig bakgrund har sämre utbildningsresultat än elever med majoritetsbakgrund och anger att skolor många gånger har svårt att klara den utmaning det innebär att arbeta med en alltmer

³⁸ Sznajderman-Rytz 2007

³⁹ Språkrådet 2011

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Skolverket 2010c

⁴² Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2006

⁴³ Skolverket 2001, Skolverket 2003, Skolverket 2007, Skolverket 2005, SOU 2005:40

⁴⁴ Skolverket 2007

⁴⁵ Skolverket 2001

⁴⁶ Skolverket 2003, Skolverket 2007, SOU 2005:40

⁴⁷ Skolverket 2001, Skolverket 2007

⁴⁸ Skolverket 2007

språkligt och kulturellt heterogen elevgrupp.⁴⁹ Samtidigt visar en utvärdering av Skolverket att elever som deltagit i modersmålsundervisning har högre meritpoäng än riksgenomsnittet.⁵⁰ Hur detta kommer sig är svårt att förklara och kan inte kopplas till någon enskild faktor såsom familjebakgrund eller undervisningens kvalitet. Resultatet är istället en paradox med tanke på att modersmålets marginalisering i förhållande till skolan i övrigt. Snarare är det så att skillnaden i resultat får stöd i den forskning som betonar betydelsen av ett väl utvecklat modersmål för annan inläring.⁵¹

Gällande studiehandedning på modersmålet är det enligt Skolverket sällan som studiehandedning förekommer på något av de nationella minoritetsspråken.⁵²

Tvåspråkig undervisning

Tvåspråkig undervisning på samiska bedrivs i sameskolan. Vid vissa sameskolor har utvecklingsprogram för tvåspråkig undervisning införts, i andra finns språkstödsprogram där undervisningen på samiska utökas. Det finns även språkbadsystem⁵³ i sameskolan där sexåringar är med på den verksamhet som ettor och tvåor har. Eleverna i förskoleklass får här alltså undervisning i en miljö där samiskan talas runtomkring dem. Samtals- och undervisningsspråket är samiska, oavsett umgängesspråk hemma. Efter sameskolan finns möjlighet att gå i grundskolan med integrerad undervisning på samiska. Elever som gått integrerade får godkända betyg i högre grad än samiska elever som inte gått integrerat. Någon gymnasieutbildning på samiska finns inte, dock finns en samisk inriktning på gymnasiet i Jokkmokk.⁵⁴

I finska bedrivs tvåspråkig undervisning främst i de sverigefinska skolorna och ett antal tvåspråkiga finsk-svenska klasser i kommunala skolor. Undervisningen är på finska och svenska och får ges upp till år nio. I många sverigefinska skolor har man ett samarbete med skolor i Finland.⁵⁵ Någon sverigefinsk skola på gymnasienivå finns inte och det finns heller ingen uppföljning av elevernas utveckling av finskan i gymnasiet. I Haparanda/Torneå finns klasser med finska och svenska elever från bägge sidor om gränsen och som successivt får mer undervisning på det andra språket för att så småningom få en gemensam tvåspråkig undervisning. Här uppges den tvåspråkiga utvecklingen och kunskapsutvecklingen vara mycket god. Man ser också att

⁴⁹ Skolverket 2010a

⁵⁰ Detta i jämförelse med majoritetsspråkselever (208 p) samt med tvåspråkiga elever som deltagit i svenska som andraspråk (181 p) eller kombinerat svenska som andraspråk med modersmålsundervisning (190 p). De som deltagit i enbart modersmålsundervisning hade ett genomsnittligt meritvärde på 220 p.

⁵¹ Skolverket 2008

⁵² Skolverket 2005

⁵³ Med språkbad menas att elever omges av ett språk de inte än behärskar, det kan vara majoritetsspråkselever som omges av ett minoritetsspråk, eller, som i detta fall, samiska barn som inte har grundläggande kunskaper i samiska och som omges av en miljö där äldre barn talar och får undervisning på samiska. Målet med språkbad är aktiv tvåspråkighet.

⁵⁴ Skolverket 2001, se även Skolinspektionen 2010e

⁵⁵ Skolverket 2003, Skolverket 2005

tvåspråkiga pedagoger kan verka positivt för identifieringen med elevernas egen tvåspråkighet.⁵⁶

Decentraliseringen av ansvaret för skolan medförde minskade resurser till kommunerna för modersmålsundervisning. Minskningen av undervisningen i och på finska minskade mer än för andra språk. I början av 1990-talet fanns ca 300 tvåspråkiga klasser och 1997 fanns bara 76 kvar och den negativa trenden verkar enligt Skolverket fortsätta. Huvudmän menar att nedläggningen av finskspråkiga klasser beror på låg efterfrågan medan föräldrar menar att orsaken är bristande information.⁵⁷

I Tornedalen har det funnits undervisning i vissa ämnen på meänkieli samt tvåspråkiga klasser med finska eller meänkieli och svenska. Här har alla pedagoger varit tvåspråkiga i svenska och finska eller svenska och meänkieli.⁵⁸

Det finns en tvåspråkig romsk klass med elever från förskoleklass till år nio.⁵⁹ Tvåspråkiga skolor i jiddisch finns inte. Dock finns ett fåtal skolor med judisk profil, men där satsar man på hebreiska i stället som det gemensamma religiösa språket.⁶⁰

Det finns även ett antal fristående skolor som vänder sig till elever från de nationella minoriteterna.⁶¹

Marginaliserad modersmålsundervisning och lärarbrist

Undervisningen i modersmål i allmänhet, inte bara i de nationella minoritetsspråken, är till stor del marginaliserad, såväl fysiskt som organisatoriskt. Ofta får eleverna ta sig till en annan skola för att få sin modersmålsundervisning och många gånger ligger undervisningen förlagd utanför timplanebunden tid, kanske även med en håltimme innan modersmålsundervisningen. Många gånger saknas lokaler för modersmålsundervisningen och de lokaler som finns ligger ofta avsides.⁶² Modersmåls läraren i sin tur kan behöva åka mellan ett flertal skolor i en kommun för att undervisa.⁶³ Modersmålsundervisningen ligger ofta under kommunens ansvar, då få skolor har tillräckligt elevunderlag för att bedriva undervisningen själva och ha fast anställda modersmåls lärare.⁶⁴ Med den marginaliserade position som modersmålsundervisningen och modersmåls läraren har i skolorna riskerar modersmålsundervisningen att hamna utanför det synsätt och den metodik som präglar övrig undervisning, t.ex. om skolans värdegrund.⁶⁵ Många modersmåls lärare är inte en del av läroplanen och deltar inte i pedagogiska samtal på skolan.

⁵⁶ Skolverket 2001

⁵⁷ Skolverket 2005

⁵⁸ Skolverket 2001, Skolverket 2002, Skolverket 2003, Skolverket 2005

⁵⁹ Bijvoet och Fraurud 2007

⁶⁰ Skolverket 1997, Sznajderman-Rytz 2007

⁶¹ Skolverket 2005

⁶² Skolverket 2001, Skolverket 2005

⁶³ Skolverket 2001, Skolverket 2002, Skolverket 2005, Skolverket 2008, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008a

⁶⁴ Skolverket 2008

⁶⁵ Skolverket 2001

Modersmåslärare uppger att de saknar ett samarbete med andra lärare.⁶⁶ Det råder brist på läromedel och lärare efterlyser metodik vid undervisning av tvåspråkiga elever.⁶⁷

Enligt utredningar råder det stor brist på utbildade modersmåslärare i de nationella minoritetsspråken och i synnerhet romani. Bristen förvärras av problematiken kring de olika romska varieteterna (se ovan).⁶⁸ Där man sett till romers totala skolsituation och anställt modersmåslärare i romani som också fungerar som kulturtolk och kontakt mellan skolan och hemmet kan man se framgångar.⁶⁹ Grundutbildning för modersmåslärare ordnas sällan och för vissa språk saknas högre utbildning överhuvudtaget.⁷⁰ Av utredningar framgår att många föräldrar och elever upplever att modersmålsundervisningen har stora brister och många gånger sätts på undantag i skolorna.⁷¹

Skolverket menar att det är paradoxalt att modersmålsundervisningen har en så pass marginaliserad position i ljuset av de höga meritvärden som visats för elever som deltagit i modersmålsundervisning.

Ansvar, medvetenhet och engagemang

Kunskapen om å ena sidan lagstiftningen kring de nationella minoritetsspråken och å andra sidan betydelsen av flerspråkighet och mångkulturalitet som en tillgång är ofta låg i landets kommuner och bland skolpersonal. Skolverket menar att brist på kunskap också kan bero på ointresse, att huvudmän i stället satsar på andra grupper.⁷² Skolverket har satsat på att bjuda in rektorer och lärare vid skolor där det finns finskspråkiga elever till kompetensutveckling gällande tvåspråkighet för att öka medvetenheten om betydelsen av undervisning i och på finska.⁷³

Utredningar visar att det kan finnas attityder från huvudmän och rektorer kring undervisningen i modersmål som gör att de ger uttryck för att eleverna i stället bör satsa på svenskan. Dessa attityder menar Skolverket kan visa sig vid fördelning av resurser för modersmålsundervisningen.⁷⁴ Huvudmännen verkar också ha liten förståelse för varför de ska informera om rätten till modersmålsundervisning.⁷⁵ Enligt en undersökning som Tema Modersmål har gjort finns information om modersmålsundervisning på 122 av Sveriges 290 kommuners webbplatser.⁷⁶

⁶⁶ Skolverket 2002

⁶⁷ Skolverket 2001, Skolverket 2002, Skolverket 2003

⁶⁸ Skolverket 2001, Skolverket 2005, SOU 2005:40 Skolverket 2007, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008a, Språkrådet 2011

⁶⁹ Skolverket 2001, Skolverket 1999, Skolverket 2010b

⁷⁰ Skolverket 2001, Skolverket 2005, SOU 2005:40

⁷¹ Skolverket 2002, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008a

⁷² Skolverket 2001, Skolverket 2005

⁷³ Skolverket 2001

⁷⁴ Skolverket 2001

⁷⁵ Skolverket 2001, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008a

⁷⁶ Tema modersmål 2011

Satsningar på de nationella minoritetsspråken har enligt utredningar ofta skett utifrån minoritetsgruppernas egna initiativ.⁷⁷ Föräldrar uppger i undersökningar att de ibland blir motarbetade av huvudmännen. När huvudmännen får in ansökningar om modersmålsundervisning uppmanas föräldrar ofta att själva hitta en modersmåls lärare. När denna sedan presenteras kan eleven ändå få avslag på grund av att läraren inte anses lämplig, med hänvisning till lagtexten.⁷⁸

Skolverket konstaterar att det råder en diskrepans mellan den lagstiftning som berättigar elever till modersmålsundervisning i de nationella minoritetsspråken och de möjligheter som eleverna i realiteten får tillgång till.⁷⁹ De nationella minoriteternas rättigheter tas sällan upp specifikt i skolplaner och andra policydokument, utan behandlas på samma sätt som övriga minoritetsspråk. I en enkätstudie som Skolverket genomförde 2005 angav 117 kommuner av 160 att de inte särbehandlar de nationella minoriteterna.⁸⁰

Det finns distanskurser utvecklade för de nationella minoritetsspråken och som kan användas för såväl distansundervisning som till läromedel i lärarledd undervisning. Dock saknas än så länge reglering för distansundervisning.⁸¹

Resultat från forskning

Som framkommit ovan har de fem nationella minoriteterna olika utgångslägen och förutsättningar. Antalet möjliga riktningar och fokus i en litteraturöversikt är därmed stort. Eftersom tvåspråkig undervisning och rätten till och erbjudande om modersmålsundervisning i de nationella minoritetsspråken är fokus i genomgången av forskningen på området betonas här betydelsen av modersmålsundervisning och en möjlighet för minoritetsspråkselever att utveckla flerspråkig kompetens och flerkulturell identitet.

Språk och kunskapsutveckling

För barn som börjar lära sig det omgivande majoritetssamhällets språk i skolan, svenskan i det här fallet, brukar man räkna med att det tar mellan fem och sju år att nå en nivå svenska så att språket räcker till i kognitivt krävande situationer lika bra som elever med svenska som modersmål. Kunskapsutvecklingen är således beroende av språket och att språk- och begreppsutveckling sker parallellt.⁸² Ju mer förankrat ett barns tänkande och lärande är i modersmålet, desto snabbare görs framsteg svenskan och desto bättre kommer eleven klara ämnesutvecklingen på svenska i slutet av skolgången. Detta gäller alla flerspråkiga elever.⁸³

⁷⁷ Skolverket 2001, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008a, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008b

⁷⁸ Ombudsmannen mot etnisk diskriminering 2008a, Bijvoet och Fraurud 2007

⁷⁹ Skolverket 2001

⁸⁰ Skolverket 2005

⁸¹ Skolverket 2010c

⁸² Hylténstam och Tuomela 1996, Axelsson m.fl. 2002, Gröning 2006

⁸³ Axelsson m.fl. 2002

Man kan se att elever som har deltagit i modersmålsundervisning har högre betyg och behärskar svenska bättre än elever som inte deltagit.⁸⁴ Detta får också stöd i den forskning som betonar betydelsen av ett väl utvecklat modersmål för annan inläring. Mot denna bakgrund framstår en likvärdig tillgång till modersmålsundervisning för alla berättigade elever som väsentlig.

Det är också viktigt att ämneslärare har kunskap om den process som äger rum när barn lär sig det omgivande samhällets språk så att både språk och ämne utvecklas åldersmässigt.⁸⁵ Den kunskap som finns om flerspråkighet hos lärare och rektorer menar forskare inte är tillräcklig för att täcka flerspråkiga elevers behov.⁸⁶

Kunskapsutveckling och tvåspråkig undervisning

I en nyligen publicerad avhandling om tvåspråkig matematikundervisning visas att eleverna, förutom att de får möjlighet att använda två språk i undervisningen, gynnas av att tvåspråkigheten i större utsträckning ses som en resurs för inläringen. Eleverna är engagerade och når i större utsträckning målen. Den tvåspråkiga matematikundervisningen tillåter eleverna att identifiera sig som tvåspråkiga även i klassrummet, vilket visar sig gynna motivationen inför matematikundervisningen.⁸⁷

I internationell forskning konstateras att så kallade tvåvägsprogram där två grupper med var sitt modersmål successivt får gemensam tvåspråkig undervisning samt tvåspråkiga elever som får undervisningen halva dagen på modersmålet och halva på det omgivande samhällets språk hamnar över eller mycket över genomsnittlig skolframgång (utöver den erhållna flerspråkigheten och den kulturella och språkliga kompetensen i modersmålet). Skillnaderna visar sig oftast efter år 3 då undervisningen blir mer kognitivt krävande.⁸⁸

Flerspråkighet som en tillgång i både hem och skola

För att elever med ett annat modersmål ska utveckla en flerspråkig kompetens visar forskning att det behövs ett starkt stöd för användningen och utvecklingen av modersmålet såväl i familjen som i skolan. Elever som inte får ett aktivt stöd för minoritetsspråket utanför familjen riskerar att övergå till majoritetsspråket. Detta kan medföra att kommunikationen mellan barn och föräldrar blir lidande.⁸⁹

Det finns tendenser enligt svensk forskning att svårigheter i skolarbetet för elever med annat modersmål än svenska kopplas till att de saknar något, ofta tillräckliga svensk-kunskaper eller en mer homogen, svensk referensram. Flerspråkighet och kulturkompetens som tillgång och resurs skulle skolan i större utsträckning kunna ta tillvara.⁹⁰ Forskning indikerar samstämmigt att flerspråkiga elever som vistas i en stödjande miljö, där barnets erfarenheter värderas och respekteras och där de av lärare

⁸⁴ Hyltenstam och Tuomela 1996

⁸⁵ Axelsson m.fl. 2002

⁸⁶ Lindberg 2007

⁸⁷ Norén 2010

⁸⁸ Axelsson m.fl. 2002, se även Thomas och Collier 2002

⁸⁹ Hyltenstam och Tuomela 1996

⁹⁰ Axelsson m.fl. 2002, Fredriksson och Taube 2003, Haglund 2005, Carlson 2009

betraktas som en tillgång, när bättre skolresultat. Att inkludera elevens modersmål i skolarbetet kan också stärka elevens självkänsla och tvåspråkiga identitet. Det signalerar också ett additivt arbetssätt för barn och föräldrar och erkänner barnets språk och kultur. Detta kan också motivera eleven att engagera sig i ämnesinläringen.⁹¹ Ett subtraktivt förhållningssätt i detta sammanhang uppstår bland annat när modersmålsundervisningen får den marginaliserade position som beskrivits ovan, och som troligen fortfarande är vanligast förekommande i svenska skolor.⁹²

Föräldrar och skolpersonal behöver informeras om vad modersmålsundervisningen är bra för. Det handlar inte bara om upplysning, många gånger är det också en attitydfråga.⁹³ Ofta är minoritetsspråksundervisningens existens på skolan ett resultat av föräldrars eget engagemang och initiativ.⁹⁴ Kompetensutveckling för pedagoger om tvåspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling är en framgångsfaktor som visat sig leda till ett förändrat förhållningssätt, nya arbetssätt och förändrade attityder och som i sin tur kan leda till organisatoriska förändringar i skolverksamheten.⁹⁵

Attityder och sociokulturella processer

Barns attityder till sitt modersmål påverkas av vilken roll språket tilldelas i samhället och i skolan. Individens identitetsutveckling är beroende av möjligheten att acceptera och bejaka de egna kulturella och allmänna livserfarenheterna. Barn vill passa in och anpassar sig till det som är socialt accepterat. Där majoritetsspråket värderas högt och det egna modersmålet lågt inkorporeras statuskillnaderna i elevernas ageranden och attityd till den egna kulturen. Likaså kan motivationen att lära sig modersmålet öka om undervisning erbjuds i modersmålet och attityderna till språket dessutom är positiva och dess status därigenom ökar.⁹⁶ Språkval liksom språktillhörighet, etnicitet och språkanvändningen i klassrummet kan ha sociala implikationer och kan i det stärka redan existerande maktförhållanden.⁹⁷ Dessa kan i sin tur reproducera maktobalans och statuskillnader mellan majoritets- och minoritetsmedlemmar utanför klassrummet.⁹⁸ Samarbete mellan elever från olika grupper kan i sin tur gynna tvärkulturella relationer vilket i sig genererar ny kunskap och viktig kompetens i det mångkulturella samhället.⁹⁹

I Sverige och på andra håll i västvärlden dominerar enligt flera forskare fortfarande ett sociopolitiskt klimat där nationella språk, enspråkighet och monokulturalitet idealiseras medan flerspråkig utbildning, språklig mångfald och lokala varieteter ses som hot mot utveckling, integration och social kontinuitet. Utan att detta är ett uttalat syfte riskerar ett sådant språkligt klimat leda till enspråkighet och en homogen

⁹¹ Axelsson m.fl. 2002

⁹² Gröning 2006

⁹³ Hyltenstam och Tuomela 1996

⁹⁴ Hyltenstam och Milani 2004

⁹⁵ Axelsson m.fl. 2002

⁹⁶ Hyltenstam och Tuomela 1996

⁹⁷ Axelsson m.fl. 2002, Gröning 2006

⁹⁸ Gröning 2006

⁹⁹ Pennycook 2001, se även Gröning 2006

majoritetskultur blir en sorts norm. Deltagande i modersmålsundervisning kan härmed framstå som stigmatiserande och bekräfta en avvikelse.¹⁰⁰ Här blir också begreppet hegemoni relevant, de dominerande tankarna och idéerna i ett samhälle och som vi tar för givna.¹⁰¹ I forskarnas resonemang ligger alltså hegemonin i ideologin om svenskan och svenskundervisningen i den homogena majoritetskulturen och därigenom vidmakthålls en maktobalans. Enligt Thomas och Collier är det viktigt att det sociokulturella stöd som ges i skolan för minoritetsspråkselevs språk- och kunskapsutveckling i båda språken är lika stort som det stöd som ges till elever som har samhällets majoritetsspråk som modersmål.¹⁰²

Norén menar att tvåspråkig matematikundervisning kan förändra maktrelationer i klassrummet då tvåspråkigheten inte uppfattas som en brist. Diskurser om svenskheten som det normativa finns även här, men får konkurrens av en diskurs där flerspråkighet ses som en resurs. Norén och ett flertal andra forskare på området menar också att flerspråkiga elevers skolframgång inte kan förklaras av enbart språkliga och kulturella aspekter, utan i relation till diskurser och sociala och politiska förhållanden i samhället.¹⁰³

Diskrepans mellan intentioner och praktiskt genomförande

Europarådet har riktat kritik mot Sveriges implementering av de överenskommelser som träffats angående nationella minoriteter. När Sverige i sin tur har rapporterat till Europarådet har lagstiftningen kring minoriteterna angetts och redovisning av hur den praktiska tillämpningen har utelämnats.¹⁰⁴

I efterlevnaden av stiftade minoritetslagar kan en koppling göras till den decentralisering av ansvars- och beslutsområden som gjorts i förhållande till minoritetspolitiken. Lagstiftningen har skett på statlig nivå medan implementeringen förväntats ske på kommunal nivå vilket har lett till att utfallet snarare berott på enskilda politikere och tjänstemäns förståelse av målsättningen med styrdokumenterna än bestämmelsernas formulering.¹⁰⁵

Det flerspråkiga perspektivet saknas enligt forskare även i styrdokumenterna för lärarutbildningen. Även om mångfald nämns, så talas det inte om en språklig mångfald. Carlson ställer frågan om det kan vara så att omedvetenheten om flerspråkighet och andraspråksperspektiv bland lärare kan grunda sig i bristande kunskap hos författare till de nationella styrdokumenterna. Eventuell bristande kunskap på nationell nivå riskerar enligt forskare att påverka ända ner på klassrums- och individnivå.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Lindberg 2009, s. 17

¹⁰¹ Wingstedt 1998

¹⁰² Thomas och Collier 2002

¹⁰³ Norén 2010

¹⁰⁴ Hyltenstam och Milani 2004

¹⁰⁵ Hyltenstam och Milani 2004

¹⁰⁶ Carlson 2009 s. 57f

Under 1980-talet ökade antalet elever som deltog i modersmålsundervisningen, medan den minskade i samband med decentraliseringen 1991. Faktorer som nedskärning av resurser för modersmålsundervisningen, reducering av schemalagd tid för modersmålsundervisning, modersmålslärares osäkra anställningssituation och modersmålets status i majoritetssamhället kan ge negativa signaler gällande värderingen av modersmålet, vilket i sin tur kan påverka elevernas attityd till modersmålet.¹⁰⁷

Axelsson menar att det finns en röd tråd i samhällets kompetens kring flerspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling som går mellan forskning om flerspråkighet och andraspråksinläring, nationella styrdokument och lagstiftare, huvudmannens direktiv, språkutvecklingsansvarig hos huvudmannen, skolledning, pedagoger, barn och föräldrar. Denna röda tråd ska illustrera och understryka det behov som finns av samverkan och långsiktighet för att alla flerspråkiga elever ska få möjlighet att nå sin maximala språk- och kunskapsutveckling.¹⁰⁸

Problembild och framgångsfaktorer

Problembilden som framkommit efter redovisning av Skolinspektionens erfarenheter, utredningar och forskning är bred och skiftande. De problemområden som kan identifieras som mest centrala är dock huvudmannens och rektors övergripande ansvar för att eleverna ska få tillgång till undervisning och studiehandledning på modersmålet samt organisatoriska förutsättningar för undervisning i nationella minoritetsspråk.

Problembild

Modersmålsundervisningen tenderar att leva på undantag och marginaliseras många gånger såväl fysiskt som organisatoriskt från övrig undervisning. Ofta saknas möjlighet till samverkan mellan modersmålslärare och övriga lärare och övriga skolämnen. Det övergripande ansvaret för att erbjuda eleverna möjlighet att delta i modersmålsundervisningen och att få studiehandledning på modersmålet har rektor, men organisatoriskt ordnas ofta modersmålsundervisningen av huvudmannen då få skolor har tillräckligt elevunderlag för att själva ha modersmålslärare anställda. Dock har rektor fortfarande ansvaret för modersmålsundervisning. Här riskerar ansvaret att hamna mellan stolarna.

Forskning indikerar att det ibland saknas tillräckliga kunskaper hos rektor och personal om den integrerade process som språk- och kunskapsutveckling utgör. Den låga andelen elever som får studiehandledning på ett nationellt minoritetsspråk skulle kunna vara en indikation på detta. Modersmålets, flerspråkighetens och modersmålsundervisningens status i samhället har betydelse för elevers motivation att delta i modersmålsundervisningen. Vi ser sämre skolresultat för flerspråkiga elever än för elever med svenska som modersmål medan vi noterar bättre resultat för elever som deltagit i modersmålsundervisningen än för elever som inte gjort det. Här kan det finnas en koppling till modersmålets och flerspråkighetens status i samhället.

¹⁰⁷ Hyltenstam och Tuomela 1996

¹⁰⁸ Axelsson m.fl. 2002

Attityder till flerspråkighet i samhället reproduceras i klassrummet, ideologier med fäste i det enspråkiga och svenska får tolkningsföreträde före den språkliga mångfalden. Där lagstiftning och nationella styrdokument lämnas i händerna på lokalpolitiker och tjänstemän kan ett subtraktivt förhållningssätt visa sig i budgetfördelning till skolornas modersmålsundervisning. Här syns en bristande kunskap och möjligen bristande intresse för hur många elever som har rätt till undervisning i ett nationellt minoritetsspråk, vilket riskerar att leda till att elever heller inte får tillgång till modersmålsundervisning.

Barn och elever från de nationella minoriteterna har mer långtgående rättigheter i skolans ramlagstiftning än elever med andra modersmål. Ändå verkar det som att de nationella minoriteternas rättigheter sällan tas upp specifikt i skolornas policydokument, utan behandlas på samma sätt som övriga modersmål. Huvudmannen har en skyldighet att informera om rätten till modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet. Ändå verkar kunskapen om de nationella minoriteterna och de skyldigheter som åligger rektorer och huvudmän att vara ojämn. Den särskilda lagstiftning som ger en skyldighet att särskilt främja barns och elevers utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket riskerar att bli en skrivbordsprodukt i stället för att vara ett levande dokument i skolan.

Andelen elever från de nationella minoriteterna som deltar i modersmålsundervisning är låg. Då modersmålsundervisningen i de nationella minoritetsspråken många gånger är en följd av att påtryckningar från föräldrar kan man tänka sig att det är bland dessa familjer finns en hög studiemotivation och kunskap kring de egna rättigheterna. De familjer som då inte har en hög studiemotivation och kunskap riskerar att inte få tillgång till information om barnens rätt till modersmålsundervisning. Det föreligger då en risk att tillgången till modersmålsundervisning inte är likvärdig. Likaså verkar kommuner ha liten kunskap om hur många elever som deltar i tvåspråkig undervisning.

Den kunskap som finns eller saknas om språk- och kunskapsutveckling, attityder till tvåspråkighet och kring den lagstiftning som särskilt ska främja de nationella minoritetsspråken löper som en röd tråd genom den politiska organisationen, från lagstiftare till uttolkare av nationella styrdokument, via skolledning och pedagoger, till eleverna vars attityder till det egna språket påverkas av samhällets språkideologier och som tydligt färgat den röda tråden. Huvudmannens information om modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet för nationella minoriteter kan vara ett fokus i en kvalitetsgranskning.

Med den formulering som ges i regleringsbrevet kan man se att granskningen av modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken kan ha två fokus; ett av mer tillsynskaraktär och en kvalitetsgranskningsdel för att få kännedom om kvalitet och ändamålsenlighet i undervisningen för elever med nationella minoritetsspråk som modersmål.

Framgångsfaktorer

Undervisningen i modersmålet har stor betydelse för utvecklingen av såväl modersmålet som för det omgivande samhällets språk och även ämnesinläring på modersmålet. Det finns indikatorer på att elever som deltar i modersmålsundervisningen behärskar svenska bättre än flerspråkiga elever som inte deltar i modersmålsundervisning. Ett starkt utvecklat modersmål kan ses som en väldigt central bakgrundsfaktor för skolframgång.

Att undervisning i modersmålet erbjuds på skolan höjer språkets status och ger även en ökad motivation att delta. Elever som deltar i modersmålsundervisning har en mer positiv inställning till modersmålet och flerspråkighet än andra elever, vilket också höjer studiemotivationen. En sociokulturellt stödjande miljö och en syn på flerspråkighet som en tillgång där pedagoger värderar och knyter an till det som barnet för med sig ökar också motivationen till att delta i modersmålsundervisningen. Här är lärarnas kompetens om tvåspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling en viktig faktor för att utveckla ett sådant additivt arbetssätt.

Tvåspråkiga program där enspråkiga barn successivt får en gemensam tvåspråkig undervisning samt program där undervisningen sker till hälften på modersmålet och till hälften på majoritetsspråket visar sig ge skolframgång över eller mycket över genomsnittet. Samarbete mellan elever med olika etnicitet ger också positiva resultat för språklig och social interaktion. Tvåspråkiga pedagoger visar sig också vara positivt för elevers identifiering med den egna tvåspråkigheten.

Tvåspråkig ämnesundervisning gynnar lärandet, likaså elevers möjligheter att även utanför modersmålsundervisningen identifiera sig som tvåspråkiga. Därtill bidrar den tvåspråkiga undervisningen till att flerspråkigheten i mindre utsträckning ses som en brist.

Tvåspråkig undervisning är i sig en framgångsfaktor. Här återfinns många ovan angivna framgångsfaktorer i arbetssätt och miljö – undervisning i och på modersmålet, en stödjande miljö, hög status för modersmålet, positiv identifiering med båda kulturerna och språken, tvåspråkiga pedagoger samt pedagogers kompetens om flerspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling.

Sammanfattande slutsatser

Den bild som framkommit av genomgången av utredningar, forskning och andra undersökningar liknar i många avseenden Skolinspektionens kvalitetsgranskning av språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska, t.ex. vad gäller modersmålsundervisningens marginaliserade position och synen på modersmål som modersmålslärnas och föräldrarnas ansvar. Det är därför angeläget att ta tillvara de frågeområden och slutsatser som dragits av denna kvalitetsgranskning inför den kommande granskningen av modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken. Utöver detta är aspekter om attityder och identitet viktiga att spegla i en kvalitetsgranskning.

Uppdraget enligt regleringsbrevet styr granskningen till en organisatorisk nivå, hur huvudmän och rektorer informerar om och fullgör sin skyldighet att erbjuda och genomföra undervisning på de nationella minoritetsspråken. Dock visar problembilden att det även förekommer brister när det gäller på vilket sätt modersmålsundervisning genomförs.

Väsentliga frågeområden

Rätten till undervisning på nationellt minoritetsspråk samt organisation och ansvarsfördelning

Attityder till modersmålet, flerspråkighet och undervisning på modersmålet har betydelse för elevers självkänsla, identitetsutveckling och motivation till att delta i modersmålsundervisning vilket i sin tur visat sig påverka elevens självbild i positiv riktning. De attityder till flerspråkighet och kunskaper om de nationella minoriteternas rättigheter som förmedlas i skolan har därför stor betydelse för alla elevers attityder till modersmålsämnet och i synnerhet för minoritetsspråkselevers modersmåls-, kunskaps- och identitetsutveckling. Kunskap och attityder på huvudmannanivå kan speglas i den omfattning som information ges till elever från de nationella minoriteterna. Ett väsentligt frågeområde kan vara *huruvida huvudmannen informerar om rätten till undervisning på nationella minoritetsspråk, tvåspråkig undervisning om sådan möjlighet finns, samt studiehandledning på modersmålet, samt huruvida det hos huvudmannen finns en tydlig och fungerande organisation och ansvarsfördelning för att genomföra denna undervisning enligt författningarnas krav.*

Tvåspråkig undervisning

I regleringsbrevet framgår att tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken ska granskas. Kunskapen kring den tvåspråkiga undervisningen på nationella minoritetsspråk är sparsam och inga risk signaler har identifierats. Tvärtom visar sig tvåspråkig undervisning och ämnesundervisning på modersmålet vara en framgångsfaktor. Då det redan finns ett direktiv för riktad tillsyn av sameskolan kan det vara lämpligt att samordna denna granskning med den riktade tillsynen av sameskolan om det är möjligt. I en kvalitetsgranskning av tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken kan ett väsentligt frågeområde vara *huruvida tvåspråkig undervisning i de nationella minoritetsspråken organiseras och genomförs så att den främjar elevernas språk- kunskaps- och identitetsutveckling.* Här kan det vara av vikt att se till hur den tvåspråkiga undervisningen uppfyller författningarnas krav avseende måluppfyllelse och resultat, pedagogisk ledning och utveckling av verksamheten, lärandemiljön och enskilda elevers rätt och tillgång till undervisning. Dessa faktorer kan i sin tur ha betydelse för elevers kunskapsutveckling, motivation och flerspråkiga identitetsskapande.

Referenser

- Axelsson, M., Lennartsson-Hokkanen, I. och Sellgren, M. (2002). *Den röda tråden. Utvärdering av Stockholms storstadssatsning – målområde språkutveckling och skolresultat*. Stockholm: Språkforskningsinstitutet i Rinkeby.
- Bijvoet, E. Och Fraurud, K. (2007). *Det romska språket och romsk språkvård i Sverige 2007*.
- Carlson, M. (2009). Flerspråkighet inom lärarutbildningen. *Utbildning och demokrati*, 18:2, s. 39–66.
- Europarådet (1995). Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter.
- Fredriksson, U. och Taube, K. (2003). Svenska som andraspråk och kulturmöten. I: L. Bjar och C. Liberg (red.). *Barn utvecklar sitt språk*. Lund: Studentlitteratur.
- Gröning, I. (2006). *Språk, interaktion och lärande i mångfaldens skola*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Haglund, C. (2005). *Social interaction and identification among adolescents in multilingual suburban Sweden. A study of institutional order and sociocultural change*. Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet.
- Heller, M. (2007). Bilingualism as ideology and practice. I: M. Heller (red.). *Bilingualism: A social approach*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hyltenstam (red.) (1999). *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråkperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, K. och Milani, T. (2004). Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: Ett minoritetsspråkperspektiv. I: Rapporter från riksdagen 2004/05:RFR3. *Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Konstitutionsutskottet.
- Hyltenstam, K. och Tuomela, V. (1996). Hemspråksundervisningen. I: K. Hyltenstam (red.). *Toåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, I. (2007). Multilingual education: A Swedish perspective. I: M. Carlson, A. Rabo och F. Gök (red.). *Education in multicultural societies: Turkish and Swedish perspectives*. Bromma: Swedish Institute in Istanbul.
- Lindberg, I. (2009). I det nya mångspråkiga Sverige. *Utbildning och demokrati*, 18:2, s. 9–37.
- Minoritetsspråkskonventionen (1992). Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk.
- Norén, E. (2010). *Flerspråkiga matematikklassrum. Diskurser i grundskolans matematikundervisning*. Department of mathematics and science education, Stockholms universitet.

Norton, B. (2000). *Identity and language learning: Gender, ethnicity and educational change*. Harlow: Pearson education limited.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (2006). *Diskriminering av romer i Sverige – Rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer*.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (2008a). *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (2008b). *Diskriminering av samer – samers rättigheter ur ett diskrimineringsperspektiv*.

Pennycook, A. (2001). *Critical Applied Linguistics. A Critical Introduction*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

SFS (2009:600). Språklag.

SFS (2009:724). Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

SFS (2010:800). Skollag.

SFS (2010:2039). Gymnasieförordning.

SFS (2011:185). Skolförordning.

SKOLFS (2010:37). Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Stockholm: Fritzes.

Skolinspektionen (2010a). *Regelbunden tillsyn 2009*.

Skolinspektionen (2010b). *Redovisning av det minoritetspolitiska uppdraget*.

Skolinspektionen (2010c). *Språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska*.

Skolinspektionen (2010d). *Riktad tillsyn för särskild rätt till plats i förskoleverksamhet för vissa minoritetsgrupper*. Direktiv.

Skolinspektionen (2010e). *Riktad tillsyn – sameskolan och den integrerade samiska undervisningen*. Direktiv.

Skolverket (1997). *Barn mellan arv och framtid. Konfessionella, etniska och språkligt inriktade skolor i ett segregationsperspektiv*.

Skolverket (1999). *Romer och den svenska skolan*.

Skolverket (2001). *Uppdrag enligt regleringsbrev för 2000 att redovisa utvecklingen av modersmålsundervisning och tvåspråkig undervisning avseende de nationella minoritetsspråken*.

Skolverket (2002). *Flera språk – flera möjligheter. Utveckling av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen*.

Skolverket (2003). *Sveriges nationella minoriteter. Att gestalta ett ursprung i barnomsorg och skola*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2005). *De nationella minoriteternas utbildningssituation*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2007). *Romer i skolan – en fördjupad studie*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2008). *Med ett annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet*. Västerås: Fritzes.

Skolverket (2010a). *Skolverkets lägesbedömning 2010. Del 2 – bedömningar och slutsatser. Förskoleverksamhet, skolbarnomsorg, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Fritzes.

Skolverket (2010b). *Nationella minoriteter i skolan*. Växjö: Fritzes.

Skolverket (2010c). *Redovisning av uppdrag att följa upp och analysera Skolverkets verksamhet utifrån det minoritetspolitiska målet*.

SOU (2005:40). *Rätten till mitt språk – förstärkt minoritetsskydd*. Arbetsmarknadsdepartementet.

Språkrådet (2011). *Språksituationen i Sverige 2010. Omvärldsanalys utarbetad vid Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen*.

Sznajderman-Rytz, S. (2007). *Jiddisch – språk utan land med hemvist i Sverige. Åtgärder för att stärka och utveckla jiddisch år 2007*. Judiska centralrådet i Sverige.

Tema modersmål (2011). *Information om modersmål*.

<http://www.modersmal.net/index.php/component/content/article/1/1104-modersmal-hos-kommuner> 2011-02-07.[Verifierad 2011-03-02]

Thomas, W. och Collier, V. (2002). *A national study of school effectiveness for language minority students' long-term academic achievement*. University of California.

Wennerholm, M. Personlig kommunikation via mejl 2011-03-03
mats.wennerholm@skolverket.se.

Wingstedt, M. (1998). *Language ideologies and minority language policies in Sweden. Historical and contemporary perspectives*. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för tvåspråkighetsforskning.